

nékem ki nyomtatásra küldeni, szerentsének fogom tartani. Már az érdeme szerint meg jutalmaznám.“

A GYÖRGY LAJOS által említett (i. m. 133. l.) számozási hibákon kívül e kiadás második részében mások is vannak. A 15. anekdóta után itt is a 24. következik, a 86. nem ismétlődik meg, a 164. számozása tévesen 154., a 192.-t itt is a 194. követi.

Mindezekből kiderül, hogy a *negyedik kiadásról* van szó, amely már három részből áll. A harmadik rész azonban nincs meg.

KULCSÁR ADORJÁN.

Két ismeretlen RMK. könyv említése. A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története [Pozsony, 1906] c. munka II. kötetének 137. lapján olvasható, hogy 1669-ben „valószínűleg TITIVS DÁVID szerkesztésében [életrajza ugyane mű 83—4. lapján és SZINNYEI: *M. Írók* XIV. 206—7. h.] megjelent egy „Pozsonyi könyvecske“ című énekeskönyv. Ezt a nyomtatványt „csak névszerint ismerjük“ — jegyzi meg a szerző. A második kiadás 1683-ban jelent meg. Ebből is csak egyetlen példány ismeretes, és pedig az odenwaldi Fürstenaui (Hessen) evangélikus gyülekezet könyvtárában, — olvassuk idézett műben. A második kiadásról még azt is tudjuk, hogy SCHÄFFER DÁVID pozsonyi nyomdász műhelyében készült. Mindkét nyomtatvány kétségtelenül beletartozik a RMK.-ba, de sem SZABÓ KÁROLY, sem a pótló SZTRIPSZKY HIADOR ezeket nem említi. — A Fürstenauban valószínűleg napjainkig megtalálható nyomtatványról pedig ajánlatos lenne, ha a magyar-német kulturális egyezmény keretén belül a hazai evangélikus egyház facsimilét készíttetne. Megérdemelné ez a mind egyháztörténeti, mind művelődéstörténeti szempontból érdekes emlék.

Megjegyezzük, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának az újabb fölfedezésekkel kiegészített Szabó RMK. II. (ad pag. 333.) példányában kézírással a következő bejegyzést találjuk: „Pozsony, [1669] [Titius] Vade-Mecum od. Handbüchlein... Preszburg. Lőcsei ág. h. ev. gimn. könyvtára.“

CLAUSER MIHÁLY.

A magyar hírlapok példányszáma és közönsége 1805-ig.* Óshírlapjaink nagyrésze rendkívül ritka. A mult század gyűjtői nem sok figyelemre méltatták őket és mulasztásukat ma már nehéz pótolni. Az *Erdélyi Magyar Hírvivő* számaait egy magánkönyvtárunk rothadó papírszemeteje közül mentette ki egy lelkes kutató. Fennállásuk idején sem volt az óshírlapoknak sok előfizetőjük. Teljes megismerésükhöz hozzátartozik, hogy néhány adat alapján példányszámukat és elter-

* V. ö. MKSzemle 1941. I. 22—37. l.

jedtségüket is szemügyre vegyük. A *Magyar Hírmondónak* 318 előfizetője volt. A címszalagok megmaradtak s ezek alapján pontosan ismerjük az újság közönségét:¹ 95 földbirtokos (köztük 13 nő), 38 mágnás (14 nő). 28 megyei tisztviselő, 18 protestáns pap és tanító, 18 ügyvéd, 18 jószágigazgató, 12 katonatiszt, 12 postatiszt, 9 városi polgár, kávé- és kereskedő, 8 nevelő és tanuló, 7 állami, 5 városi tisztviselő, 4 főiskolai igazgató és 3 orvos tartozott többek között az előfizetők közé. Béctől Marosvásárhelyig, Bártfától Zimonyig az egész országba járt RÁT MÁTYÁS újságja.

A *Magyar Kurír*on kívül egy újság előfizetőinek száma sem haladta meg a 400-at.² KÁRMÁN JÓZSEF 289 előfizetővel is beérte volna, mert ennyi elég lett volna az *Uránia* fenntartásához, de nem kapott többet 192-nél.³ Összehasonlításképpen említsük meg, hogy az egyik legelterjedtebb német újság, a *Vossische Zeitung* példányszáma 1776-ban elérte a 2000-et.⁴ De Magyarországon a német nyelvű újságok sem álltak jobban, mint a magyar nyelvűek. A *Pressburger Zeitung* előfizetőinek száma 1764—1779-ig 15—20 között ingadozott. 1786-ban emelkedett csak 119-re.⁵ Igaz, hogy 1795 és 1800 között állítólag 2000-re is felszökött a példányszám.⁶ A nagyszebeni német újságnak, a *Siebenbürger Bote*-nak 5—600 előfizetője volt, de ez a szám 1800 és 1810 között 100-ra apadt le.⁷

Jellemző képet ad az újságkiadás viszonyairól a XVIII. és XIX. század határán a bécsi *Magyar Hírmondó* utolsó száma:⁸ „... a mappák közül tsak az utolsó 4 esztendők elfolyása alatt 39-tzel kedveskedtünk Erdemes Olvasóinknak és így 33.150 illuminált Darabokkal. Ez egyszersmind Praenumeránsaink' száma ugyan; de nem minnyáján: mivel minden fél esztendőben néha két száz, néha 170, néha 140, általjában vévén pedig mindenkor legalábbis 100 Olvasóknak járt ingyen a Hírmondó. Ezek közzé számlálatnak mind azok az

¹ A címszalagok megvannak az Orsz. Széchényi Kvtárban. V. ö. SZINNYEI JÓZSEF: A Magyar Hírmondó. Vasárnapi Ujság, 1880. 57—59. l. GORIUPP ALICE: Az első magyar újság előfizetői. Magyar Bibliofil Szemle, 1925. 98. l.

² GRÜNWARD BÉLA: A régi Magyarország. Budapest, 1888. 522. l.

³ RUMI KARL GEORG: Literaturgeschichte der Zeitungen und Zeitschriften Ungarns. Vaterländische Blätter, 1810.

⁴ WEILL GEORGES: Le journal. Paris, 1935. 110. l.

⁵ RAICHLÉ WALTER: Das ungarische Zeitungswesen. Berlin, 1939. 16. l.

⁶ PICHLER ALOIS H.: Die Entstehung der Pressburger Zeitung. Pozsony, 1913. XXXI. l.

⁷ JAKAB ELEK: A censura története Erdélyben. Figyelő, 1881.

⁸ 1803. III. 29. Jelentés.

Oskolák, Professorok, egyéb érdemes Hazafiak, s Posta Hivatalok, a hová ingyen küldöttük Ujságjainkat; mind pedig azok a Praenumérások, kik ígérték ugyan az Ujság bérének felküldését, de mind eddig igen sokan közölök kezünkhöz nem szolgáltattak.“

A 33.150 szám, amelyet GÖRÖG DEMETER újságja négy esztendő alatt szétküldött, számonként körülbelül 300 példánynak felel meg. A *Magyar Hirmondónak* e tudósítása mutatja azonban, hogy az újságok közönségének köre jóval szélesebb volt, mint az előfizetők száma mutatja. A tekintélyes számú ingyen példányok olvasóihoz hozzá kell számítanunk azokat, akik az újságokat kölcsönkérték, vagy akiknek azokat felolvasták. Mert különösen a Martinovics-féle összeesküvés előtti években akadtak jegyzők, akik az újságokból felolvasásokat tartottak a nép számára.⁹ Bizonyára így kell érteni azt is, amikor SÁNDOR LIPÓT nádor bátyjának, FERENC királynak panaszolja, hogy az újságok eljutnak minden magyar paraszt kezébe.¹⁰ Hiszen a parasztok éppen a kormány bölcs gondoskodásából, amely a művelődés terjedésében veszélyt sejtett, olvasni még nem igen tudtak.

Igaz, hogy a műveltek meg nem csak az újságokat, hanem főleg az 1790-es évek röpiratirodalmát bújták.¹¹ Mindent összevéve azonban azt mondhatjuk, hogy az 1800-as évek elejére olyan állandó újságolvasó közönség alakult ki, amely már megkövetelte, hogy a modern idők mindennapos szellemi táplálékával rendszeresen ellássák. KULTSÁR ISTVÁN újságja már megszervezett olvasótáborra támaszkodhatott.

DEZSÉNYI BÉLA.

⁹ ECKHARDT SÁNDOR: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Budapest, [1924] 102—103. l.

¹⁰ MÁLYUSZ ELEMÉR: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Budapest, 1926. (Magyarország újkori történetének forrásai.) 85. sz. 568. l.

¹¹ V. ö. CONCHA GYÖZÖ: A kilencvenes évek reformeszméi és következményeik. Budapest, 1885. 70. l.